

Iloista ironiaa politiikasta ja demokratiasta

■ Jermu Laine

Thomas Mannin *Taikavuori* tunnetaan, mutta kuinka yleisesti tiedetään, että hän keskeytti vuonna 1912 aloittamansa kirjoitustyön neljäksi vuodeksi ensimmäisen maailmansodan alettua vuonna 1914. Hän alkoi samana vuonna kirjoittamaan saksalaisen kulttuuriperinteen muuttumisen, saksalaisen militarismin epäkypsyyden ja epäkansallisesti modernisoituvan politiikan vieraana kokemisen ja ilmaisuhalun purkautumisen pakottamana epäsointuista ja ironista itsetutkisteluteosta *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Kirja, joka julkaistiin vuonna 1918, heijastuu nykyajatteluuni.

Suomessa, kuten muissakin Euroopan maissa, Thomas Mannin teos torjuttiin vastenmielisenä. Sitä ei ole koskaan hankittu Helsingin yliopiston kirjastoon. Ensimmäinen maailmansodan voittajavaltioissa teos nähtiin voittajien arvo maailman häpäisemisenä. Se julkaistiin vihdoin Yhdysvalloissa englanninkielisenä käännöksenä *Reflections of a Nonpolitical Man* vuonna 1983.

Mann näki Saksan harhailevan erilaisten modernien kulttuurivirtausten paineessa. Teoreettisten valitusfilosofien ja erityisesti angloamerikkalaisten kulttuuri-ihanteiden vaikutuksesta Saksa oli hänestä menettämässä historiantajunsa ja kansallisylypeytensä. Sekoileva maa etääntyi todellisuudesta ja historian logiikan voimien ymmärtämisestä.

Elämä päättymättömänä ironiana

Mann oli aloittanut ”katselmushavaintojensa” muistiin merkitsemisen kuin kuvataksaan jonkin aikakauden pessimististä loppua. Työn edetessä ja ympäröivän todellisuuden järkkyydessä hän alkoi ymmärtää, ettei loppujen lopuksi kysymys ollut jonkin historiallisen vaiheen lopun arvioinnista, vaan elämänkulun jatkuvan

jännitteen näkemisestä päättymättömänä ironiana. Kohteena oli hegeliläisessä hengessä vanhan murros, josta sikiä uusi todellisuus.

Mann kauhisteli ensimmäisen maailmansodan julmuutta, totaalaisuutta ja ihmisen rajatonta tuhoamisvimmaa. Ensimmäisen maailmansodan hirvittävät kauheet käsittämättömien ihmisteurastuksineen, siviilikohteiden silmittömien tuhoamisineen ja rauhan epäonnistuneine sovituksineen eivät saattaneet Eurooppaa ehommalle humanismin polulle. Uusi todellisuus olikin alku entistä tuhoisammalle totalitarismille.

Mutta historia jaksaa ironisoida ja juonitella myöhemminkin. Ihminen oli opetettava näkemään todellisuus uudella tavalla toisen maailmansodan sekä Neuvostoliiton väkivaltasosialismin rappeutumisen ja tuhoutumisen avulla. Ja vasta nyt ihminen – eurooppalainen – tajusi historian opetuksen. Länsi-Eurooppa alkoi voimistua rauhanryhmäksi ja talouskasvun yhteiseksi perustaksi. Yllättävästi Saksasta tuli lyhyessä ajassa keskeinen rauhanrakentaja ja maanosan talouden ylösparantaja. Historia oli todella ironisesti viekas.

Mutta globaalisesti sodista ei ole päästy. Kylmä sota on muuttunut Venäjän ja lännen väliseksi valtamieliseksi, ehkä vaarallisemmaksi kuin kylmä sota konsanaan. Euroopan ympäristössä on sisällissodassa olevia valtioita, uusia hurmukseen kiihotettuja tappajayhteisöjä ja uutta painetta murskata eriuskoisten etnisten kansanosien itsenäisyyspyrkimykset. Julmuudet kohdistuvat erotuksesta sotilaisiin, siviileihin, lapsiin ja hylättyihin avuttomiin.

Mann katsoi sotaa ulkopuolisena tarkkailijana myös ironian kautta. Sodan haavat parantuvat aikanaan mukautumisen ja kasvun mysteerisellä voimalla. Sota on brutaalia ja ihminen hirviö.

Mutta poikkeako tämä olennaisesti arkielämän jokapäiväisistä tuskaisista ilmiöistä: seksuaali- ja perheväkivallasta, lapsiin kohdistuvasta väkivallasta, toisin ajatteleviin ja toisvärisiin kohdistuvasta väkivallasta. Mann näkee, että ihminen kantaa sisällään ikaikaisista eläimellisyyttä. Ihminen on rousseaulaisittain kaksijakoinen: hän haluaa parantaa maailmaa, uskoa ihmisen muuttuvan paremmaksi. Mutta ihminen on heikko heikkouksiaan vastaan.

Piilottautuuko poliitikkokin ironian taakse?

Kuinka helposti oikeuden, oikeudenmukaisuuden, vaatimisesta tulee poliittinen iskulause, jota ironisesti ilmaisten vedetään pitkin katuojia. Radikalismiin kiihottama mieli vaatii oikeutta aggressiivisesti, oikeaoppisen kaavan mukaisesti, tunteettomasti muut näkökohdat sivuuttaen. Tällainen ihminen ei koskaan epäile omien mielipiteittensä oikeutusta. Häntä ei kiinnosta todellisuuden monimutkaisuus eikä yksittäisen ihmisen elämäntilanteen koko kuva.

Mann ironisoi, että ihmiset torjuvat helposti vaistomaisen käsityksen oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta: ”Riittää, että politiikka kertoo minulle näistä.” Katumielialat ja mediapainotukset heijastavat politiikkaa ja päinvastoin. Ihmisillä on taipumus nähdä hyve, moraalinen kaikkietävyys, luontaisena osana itseään. Tämä oikeuttaa hänet kritisoidaan muita, vaatimaan muita muuttumaan paremmiksi. Epäilevä esteetikko sanoisi: ”Ole itse parempi ja kaikki muukin muuttuu paremmaksi.”

Poliittisesti ajatteleva vaatii järkevästi ajattelevilta solidaarisuutta. Mannin kaltainen epäpoliitikko (jollaiseksi hän kuvitteli itsensä kirjoittaessaan kirjaansa ensimmäisen maailmansodan aikana) katsoo, että tällaisella solidaarisuudella tarkoitetaan mielipiteitten yhdenmukaisuutta. ”Ainoa solidaarisuus, joka ansaitsee kunnioitusta, on sellainen, joka syntyy elämäkokemuksesta ja kaikille yhteisestä kärsimyksestä, se on jalon mielen toveruutta, kivun karaisemaa veljeyttä.”

On helppo yhtyä kuoroon ja vaatia solidaarisuutta kehitysmaita, Euroopan unionin kovia

kokeneita heikkoja maita, todellisessa hädässä olevia pakolaisia, oman maan syrjittyjä ja huonompiosaisia kohtaan. Mutta sama kuorolainen näkee mielellään filosofi John Rawlsin tavoin, että kun on riittävästi kasvua, siitä automaattisesti riittää osinkoa myös solidaarisuudelle. Sotiemme oloissa ja niiden jälkiselvittelyissä suomalaiset eivät ehdollistaneet solidaarisuutta, korsusolidaarisuus oli ehdotonta veljeyttä. Toveruutta kovassa paineessa.

Ideologiset ehdottomuudet eivät nöyryy todellisuuden edessä

John Maynard Keynesin usein toistamia sivaluksia oli: ”Kun tosiasiat muuttuvat, muutan mielipidettäni. Miten on teidän laitanne?” Kun esteetikko kertoo kannastaan, hän on tietoinen, että on olemassa myös vastakkaisia kantoja. Totuus syntyy vastakkaisista totuuksista. Kun hyväksyy tämän, oivaltaa, että maailman kokeminen todellisuutena on muuta ja enemmän kuin mielipiteemme siitä. Mann ironisoi, että tämän totuuden kieltäminen merkitsee astumista rajalle, josta alkaa uskonnollisten totuuksien järkkymättömyys. Näihin ovat verrattavissa ideologiset ehdottomuudet.

Retoris-vallankumouksellinen uskomus oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon saavuttamiseen ylläpitää jatkuvaa jännitettä ja kärjistää vastakohtaisuuksia. Usein tällainen uskonnon kaltainen uskomus – ideologia – ajaa hyvyyden voittoon uskovat pettymykseen, epätoivoon ja vihdoin välinpitämättömyyteen yhteisistä asioista.

Yritys kietoa ontolla retoriikalla ihmiskunta solidaarisuuden kaikenkattavaan syleilyyn johtaa tympeään irtautumiseen siitä. Todellisuus ja retoriikka eivät kohtaa. Todellisuuden hämärtämiseksi sanojen runsaudella muovataan solidaarisuuden ja oikeudenmukaisuuden uskonveljiä. Ihminen alkaa kapinoida. Ihmisessä on kasvanut halu itsenäiseen ajatteluun, halu ohjata itse itseään riskeistä ja kokonaisuuden eduista välittämättä.

Demokratia kutistaa yksilön vahvuuksia

Kansakokonaisuuden syvin olemus ja yksilöiden yksilölliset luonteet eroavat yhä enemmän toisis-

taan. Kansaa voi ylistää rohkeudesta, sankaruudesta, uhrimielestä ja vastaavista hyveistä, mutta tämä ei estä näkemästä yksilöissä heikkouksia, pelkuruutta, halpamaisuutta, luonteitten jakomielisyyttä ja estottomuutta etujen tavoittelussa.

Mann kirjoitti, että demokratia on lisännyt enemmän ihmiskunnan huonoja kuin hyviä ominaisuuksia. Eläimelliset piirteet vahvistuvat yksilöjoukkojen kasvaessa voimamassoiksi ja edellyttäessä tunnustuksen saamista. Sosiaalisen kentän ristipaineet nakertavat kunniallisuuden rippeitä, helppous vieraille vaikutteille altistaa moraalikadolle.

Modernisoituvaa valtiomme luopuu metafysisistä kulttuuripiirteistään ja siirtyy ravitsemaan ihmiset valistusfilosofiasta kopioiduilla illuusioilla ja utopioilla. Tasa-arvo ja veljeys ovat keskeneräisen vallankumouksen jäämistöä. Uusi vallankumous saa voimansa etsivän ihmisen itsetoteutuksen kaipuusta ja rakentamisesta. Teoriaihmisten, valistusaktivistien ja poliittisten dogmiuskovaisten levittämät unelmaopit jäävät saavuttamatta horisonttiin piiloutuvina kangastuksina.

Mannin totuus oli siinä, että moderni valtio ei ansaitse ihailua. Modernisoituminen ei tunnusta valtion metafysiikkaa, ei kansahistoriallisten juurten merkitystä eikä yhtenäisen kansakokonaisuuden luonnetta ja kulttuurimerkitystä. Kasvavien tulovirtojen saalistus vie tekopyhään solidaarisuuteen: paljon retoriikkaa, vähän ihmisen syvimpiin tunteisiin kiinnittymistä.

Uskomukset ovat politiikan perusainesta

Uskomuksissa ei välttämättä ole mitään johdonmukaisuutta eikä järkeä. Mielenpitoita singotaan, mutta niillä ei ole arvoluokitusta. Poliittisia kantoja voi noukkia vaikkapa kadulta tai korpisaloilta. Poimit mielestäsi järkevältä kuulostavan mielipiteen, kiinnityt siihen ja odotat solidaarisuutta. Illuusiot kumpuavat näistä harhoista.

Mann sanoi, että kuka tahansa idiootti voi olla konservatiivi, mutta tämä ei kerro mitään hänen asemastaan tai arvostaan. Samoin voi sanoa, että vaikka ihminen on demokraatti, se ei kerro mitään hänen järjestään tai arvostukses-

taan. ”Kuka tahansa demokraatti on enemmän tai vähemmän idiootti.”

Olisi erehdys vetää sellaista johtopäätöstä, että jonkun henkilön ylevistä, epäpoliittista saavutuksista seuraisi, että hän ymmärtää politiikkaa, että hänellä olisi poliittista näppäryyttä tai kykyä poliittiseen väittelyyn. Poliitiikka on demokraattisten yksilöiden toiminta-alue, ei aristokraattisten persoonallisuuksien foorumi.

Henkilö, joka on immuuni retoriikalle, joka rakastaa totuutta ja jolla on luontaista eläytymistä pessimismiin, myöntää viileästi yksilön ja yhteiskunnan välisen ratkaisemattoman ristiriidan. Hänelle on selviö, että yhteiskunnallinen elämä on ja pysyy väistämättömän välttämättömänä, mutta sitä on elettävä kompromissien ja ristiriitojen maailmassa. Kansaa petetään hurskastellen, kun valistusaktivistit lupaavat harmoniaa yksilön ja yhteiskunnan tai eri tavalla rakentuvien valtioitten välillä sillä, että yksilön tai yksittäisen valtion ”oikeudet” kuvataan samantapaisiksi suhteessa toisten ”oikeuksiin” ja että tällä lupauksella saavutetaan ”vapaus”, ”henkilökohmainen vauraus” ja ”onni”. Varovainenkin pessimisti tietää, että politiikka, jonka aatetaustalla ovat valitusaatteet, yhteiskuntasopimus (*contrat social*) ja uskomus edistykseen, joka tuottaa ”suurimman hyvän suurimmalle mahdolliselle joukolle”, ei ole tie saada aikaan yhteiskuntasopua.

Liberaalidemokratia: modernin elämänmuodon täyttymys

Ihmisen ongelma on kahtalainen: metafyyminen ja sosiaalinen, moraalinen ja poliittinen, henkilökohtainen ja yhteiskunnallinen. Yksin toinen niistä ei ole ratkaisu, ei hyödyn valistusfilosofia eikä poliittinen filantropia.

Koska politiikka, sosiaalinen kanssakäymisen, kuuluu välttämättömyyksien ja kompromissien maailmaan, aidosti järkevän käyttäytymisen täytyy aina olla kohtuullista keskittien kulkemista. Voisi sanoa, että se on myös tyytymistä keskinkertaiseen käyttäytymiseen. Muilla alueilla, kuten moraalin ja taiteen maailmassa, radikalismi saattaa olla sallittua, jopa välttämätöntä. Poliitikassa se on rohkeutta, joka helpos-

ti muuttuu ylimielisyydeksi ja yliveritaisuuden tunteeksi. Niillä solmitaan petoksen pauloja.

Pinnallisesti katsoen demokratia ei ole muuta kuin elämän muuttumista jatkuvasti yhä julkiemmaksi. Ihmisielen kekseliäisyydellä paisuvan pintademokratian henkinen vaara on journalistis-retorinen pulsaatio ja ryvetys. Ainoa vastalääke on ihmisten henkinen kasvu. Tätä vauhdittaa peruskulttuurin kunnioituksen yleistyminen.

Liberalismin hyväksymä demokratia ei ole mikään opinkappale eikä 1700-luvun valistusfilosofian hyveitä. Se on modernin elämänmuodon täyttymys, jonka arvaamattomuuteen liittyy omat psykologiset vaaransa. Niitä voivat olla turhautuminen, henkisen haurastuminen ja taistelutahdon herpaantuminen. Mutta se on myös sosiaalisen liikkuvuuden katapultti. Se on korvannut aristokratian, mutta se sisältää myös aristokraattisia aineksia perustasosta ylöspäin ponnisteltaessa.

Eurooppalaisuus: politiikkaa ja edistyskulttuuria

Kun ihminen on menettänyt metafysiset uskomuksensa, hän kyllästää sosiaalisen kentän uskonnollisilla aineksilla, hän ylentää yhteiskunnallisen toiminnan kaikkivoivaksi. Se on hänelle paremman elämän kannustin ja kangastus. Mutta koska sosiaaliset vastakohtaisuudet eivät häviä eikä mitään olennaista muutosta tule näköpiiriin, etujen tavoittelu ja niiden jakautuminen on ikuista ristiaallokossa häviämistä ja voittamista.

”Onni on”, Mann sanoo, ”metafyysinen hourekuva.” Yksilöllisten etujen harmonia ei koskaan saavuta yhteiskunnan kokonaisuutta. Etujen epätasainen jakaantuminen ei päädy mil-

loinkaan; tällaista väistämättömyyttä kukaan ei ole vielä pystynyt kumoamaan. Mutta valistuksen varaan nojaava mielikuvademokratia tarrautuu kruunuunsa. Se ei koe eikä myönnä koskaan epäonnistuneensa tai erehtyneensä. Portit on avattu aina anarkiaan asti, jos yksilön autonomian pyhyydestä kiinnipitäminen sitä vaatii.

Demokratia käytännössä tarkoittaa vallan ja älyn yhteennivomista ja yhteensovitusta. Poliitikassa ja vallankumouksessa yhdistyvät hyve ja voitto (*Tugend, virtue – Gewinn, profit*). Näiden yhteinen päällysvaate on ”demokratia”. Mann sanoo, että tätä voidaan kutsua myös ”kulttuuriksi”. Hänestä tämä on nimitys myös jollekin korkeammalle ja yleisemmälle, nimittäin eurooppalaisuudelle. ”Eurooppalainen haluaa ennen kaikkea tehdä kauppaa, mutta näin tehdessään hän haluaa saada aikaan jotain moraalistakin eli edistyskulttuurista ja humanitaarista. Tämä on eurooppalaisuuden määritelmä, se on samanaikaisesti politiikkaa ja edistyskulttuuria. Edistyskulttuurin oppinut edustaja haluaa opettaa saksalaisille (heidän kauttaan meille kaikille) mittaamattoman arvokkaan psykologisen edun, nimittäin kyvyn nähdä moraalit ja kaupanteko, ihmisyyden ja riisto, hyve ja voitto yhtenä ja samana asiana. Tämä juuri on politisoitumisen ydintä.”

Lähteet

- Mann, Thomas. 1918. *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Berlin, S. Fischer Verlag.
- Mann, Thomas. 1983. *Reflections of a Nonpolitical Man*. Englanniksi kääntänyt Walter D. Morris. N. Y.
- Stock, Irvin. 1994. *Ironic out of love*. The Novels of Thomas Mann. McFarland & Company. Jefferson, North Carolina, and London.

Kirjoittaja on varatuomari.